

Farhod Farmonov

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Musiqali teatr san'ati" kafedrasi dotsenti (v.b.)
E-mail: farmonovf919@gmail.com*

MUSIQALI TEATR AKTYORINI TARBIYALASHDA MATNNING BADIY VA MUSIQIY INTEGRATSIYASI

***Annotatsiya.** Maqolada musiqali teatr aktyorining so'z va ariya matni bilan ishlash jarayoni, aktyor ijrosida matnning psixologik, dramatik va emotsional mazmunini musiqiy ifoda bilan uyg'unlashtirishning ahamiyati ta'kidlangan. Shuningdek, musiqali teatr aktyorining ijodiy va professional rivojlanishi uchun matn bilan ishlashning g'oyaviy, estetik va metodologik ahamiyati yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** musiqali teatr, aktyor, ariya, matn, vokal, dramatik ijro, konsertmeyster, xormeyster, musiqa, dramaturgiya, badiiy interpretatsiya.*

INTEGRATION OF THE ARTISTIC AND MUSICAL ASPECTS OF TEXT IN THE TRAINING OF A MUSICAL THEATRE ACTOR

***Abstract.** The article emphasizes the process of a musical theatre actor working with spoken text and aria lyrics, highlighting the importance of harmonizing the psychological, dramatic, and emotional content of the text with musical expression in the actor's performance. It also explores the ideological, aesthetic, and methodological significance of working with text for the creative and professional development of a musical theatre actor.*

***Keywords:** musical theatre, actor, aria, text, vocal, dramatic performance, concertmaster, choirmaster, music, dramaturgy, artistic interpretation.*

Musiqali teatr aktyori oddiy ijrochidan ko'ra o'zida ko'proq jabhalarni qamrab olgan – sintez san'atkordir. U ijro jarayonida bir vaqtning o'zida vokal mahorati, dramatik aktyorlik qobiliyati, sahna harakati estetikasi va xoreografik ifodani yagona, badiiy yaxlitlikka uyg'unlashtira olishi shart. Ushbu ko'p qirrali murakkab jarayonda, so'z va ariya matni bilan ilmiy-metodik ishlash markaziy

o'rin egallaydi. Aktyorga bu jarayon obrazni chuqur anglashga, matnni musiqiy ifoda bilan organik birlashtirishga yordam bergan holda undan konsertmeyster va xormeyster bilan uzviy amaliy-nazariy hamkorlikni talab etadi. Musiqali teatr aktyorini tarbiyalashda bu mavzuning g'oyaviy-estetik va metodologik ahamiyati beqiyosdir, chunki matn ijroning semantik o'zagini tashkil etadi [1, 122-b].

Aktyorning asar matni ustida ishlashdagi dastlabki bosqichi matndagi har bir so'zning, jumlaning lug'aviy ma'nosini, majoziy, hissiy-assotsiativ mazmunini, ayniqsa, yashirin, yuzaki qatlam ostidagi ma'noni chuqur o'rganadi. Musiqiy teatrning juda muhim shartlaridan biri bo'lgan ariya matnda ko'pincha qahramonning ichki monologini, uning psixologik ziddiyatlarini, intilishlarini va konfliktlarini bilvosita yoki ramziy tarzda ifodalaydi.

Aktyor matndagi eskirgan so'zlar, tarixiy atamalar ma'nosini tahlil qiladi, ularning asardagi davr ruhini aks ettirishdagi funksiyasini anglaydi. So'zlarning ko'p ma'noliligini va ikkiyoqlama talqin ehtimolini o'rganish orqali aktyor matnning ko'p qirrali semantik qatlamlarini ochadi. Bu ijrochiga matnni ko'p planli interpretatsiya qilish imkonini beradi.

Matnning aktyor ijrosidagi asosiy pragmatik maqsadini aniqlash – masalan, ishontirish, ma'lumot berish, hissiyot uyg'otish – aktyorga matnni qanday intonatsiya va dinamika bilan ijro etishni belgilashda yordam beradi. Aktyor qahramonining ichki kechinmalari, maqsadlari va munosabatlarini belgilovchi, matnda to'g'ridan-to'g'ri aytilmagan, ammo yashirin ma'nolarni topishi va ularni vokal-dramatik vositalar orqali namoyon etishi kerak. Bu aktyorga obrazning psixologik chuqurligini ochishdagi fundament hisoblanadi [2, 18-b].

Bu tahlillar aktyorga nafaqat matnni mexanik yodlash, balki uni intellektual va emotsional jihatdan chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. Konsertmeyster ushbu bosqichda matnning musiqiy ritm va urg'ular bilan akustik bog'liqligini tushuntiradi, xormeyster esa xor partiyalarida so'zning qanday kollektiv ifoda topishini va umumiy fonetik uyg'unlikni ta'minlash kerakligini ko'rsatadi.

Musiqali teatrdagi soʻzning aniqligi, toʻgʻriligi va diksiya ravonligi vokal ijro sifati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aktyor musiqiy matnни ijro etishda har bir unli va undosh tovushning artikulyatsiyaviy parametrlarini aniq talaffuz qilishni oʻrganadi [3, 46-b].

Oʻzbek tilining oʻziga xos fonetik xususiyatlari (masalan, unli tovushlarning choʻziqligi, undoshlarning jarangdorligi, lablangan va lablanmagan unlilar farqi, choʻziq va qisqa unlilar) vokal ijroda toʻgʻri aks etishi kerak. Bu har bir tovushning musiqiy ifodadagi vazifasini belgilaydi. Ayniqsa, vokalizatsiya paytida tovushning shakllanishida ishtirok etuvchi artikulyatsion organlarning (til, lablar, jagʻ, yumshoq tanglay) aniq harakati va koordinatsiyasi muhimdir. Bu fonetik realizatsiya nazariyasining asosidir.

Diksiyaning rovonligi tomoshabinga matnни tushunarli yetkazishni taʼminlaydi. Intonatsiya esa soʻzning hissiy rangini kuchaytiradi va musiqiy ibora bilan birga obrazning ruhiy-psixologik holatini aks ettiruvchi intonatsion paradigmalarni yaratadi. Ijrochining nutq tempi, pauzalari va urgʻulari matnning maʼnosini yanada chuqurlashtiradi.

Asar matnidagi soʻzlarning ritmik joylashuvi musiqiy ritm bilan uygʻunlashishi spektaklning asosiy shartlaridan biridir. Spektakl jarayonidagi pauzalar nafaqat fiziologik nafas olish uchun, balki matnning semantik mazmunini kuchaytirish va dramatik taranglikni yaratish uchun ham xizmat qiladi. Bu prozodik ritmikani oʻzlashtirishni talab etadi, bunda soʻzning tabiiy urgʻulari musiqiy urgʻular bilan mos kelishi muhim.

Konsertmeyster aktyorga nafas olish texnikasini (diafragmatik-qovurgʻa nafas), vokal apparatini toʻgʻri boshqarishni (rezonatorlardan foydalanish) va tovushlarning matn bilan organik bogʻliqligini oʻrgatadi. U fortepiano joʻrligida aktyorning har bir soʻzni qanday ijro etishini akustik monitoring ostida nazorat qiladi. Xormeyster esa xor partiyalarida diksiyaning guruh ichidagi bir xilligini va intonatsiyaning umumiy gʻoyaviy-estetik konsepsiyaga xizmat qilishini taʼminlaydi, bu kollektiv artikulyatsiya madaniyatini shakllantiradi [4, 25-b].

Matnni musiqiy dramaturgiya va badiiy interpretatsiya bilan integratsiyalashda musiqali teatr aktyori uchun so'z va ariya matnini musiqa bilan uzviy bog'lash eng murakkab, ammo eng muhim bosqichdir. Bunda aktyor matnning hissiy mazmunini vokal intonatsiya, tembr nyuanslari va dinamik diapazon orqali kuchaytiradi.

Qahramonning ichki kechinmalari (quvonch, qayg'u, g'azab, umidsizlik, ekstaz) musiqaning ohangdorligi, ritmik pulsi va garmonik strukturalari bilan bir xil emotsional vibratsiyada bo'lishi kerak. Bu orqali emotsional rezonans va badiiy katarsis hosil qilinadi. Agar asarda ma'lum bir personajga, g'oyaga yoki his-tuyg'uga bog'langan musiqiy leytmotivlar mavjud bo'lsa, aktyor matnni ijro etishda bu leytmotivlar bilan o'zining vokal ifodasini semantik jihatdan bog'laydi, matn va musiqa o'rtasida semantik ko'priklarni yaratadi.

Matnning musiqiy jumlar (frazalar) bilan birga yagona nafasda ijro etilishi matnning ma'nosi musiqiy shakl bilan organik uyg'unlashishini ta'minlaydi. Frazalash nafaqat texnik, balki badiiy-semantik ahamiyatga ega. So'zning ma'nosini kuchaytirish uchun vokal dinamika (forte, piano, kreshendo, diminuendo) va agogika (rubato, accelerando, ritardando) dan mahorat bilan foydalanish matnning har bir nyuansini musiqiy vositalar orqali ifodalash imkonini beradi.

Konsertmeyster bu bosqichda aktyorga musiqaning har bir notasi va ritmik figurasining matndagi ma'no bilan organik bog'liqligini ko'rsatadi, u aktyorning matnni musiqa bilan to'g'ri "o'qishiga" va badiiy interpretatsiya qilishiga yordam beradi. Xormeyster esa xor sahnalarida har bir xor a'zosining shaxsiy matn ijrosini umumiy musiqiy dinamika va frazalash bilan birlashtiradi, kollektiv diksiya va ansamblning ohangdorlik muvozanatini ta'minlaydi.

Konsertmeyster va xormeysterning roli. Konsertmeyster (coach accompanist, repetitor) musiqali teatr aktyorini tarbiyalashda asosiy pedagogik va ilmiy-metodologik figuralardan biridir. Uning faoliyati quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

aktyorning vokal diapazoni, ovoz tembri, intonatsion tozaligi, vibrato nazorati va nafas olish texnikasi ustida tizimli ishlash;

murakkab ariyalar va musiqiy iboralarni texnik mukammallik bilan o'zlashtirishda yordam berish;

spektakl bastakorining musiqiy uslubini, janr xususiyatlarini (musiqali drama, operetta, milliy maqom uslubi) aktyorga nazariy va amaliy jihatdan o'rgatish;

rolning har bir musiqiy parchasini (ariya, ansambl, kavatina) uning dramatik vazifasi, psixologik ziddiyati va g'oyaviy mazmuni nuqtayi nazaridan tahlil qilish;

har bir aktyorning individual ovoz xususiyatlari, texnik imkoniyatlari va psixologik tipini hisobga olgan holda mashg'ulotlar olib borish.

Xormeysterning kollektiv-ijrochilikdagi artistik-ilmiy vazifasi:

spektakldagi barcha xor partiyalarini xor jamoasiga o'rgatish, vokal aniqlik, intonatsion tozalik va musiqiy frazalashni ta'minlash;

xor tovushlarining dinamik jihatdan muvozanatini saqlash, turli ovoz guruhlari o'rtasidagi tembr uyg'unligini ta'minlash;

xorning sahna harakatlarini rejissyor konsepsiyasiga muvofiq ishlab chiqish, xorning sahnadagi makoniy o'rmini va dramatik vazifasini belgilash;

xorning matndagi g'oyaviy-hissiy mazmunni yagona badiiy maqsadga xizmat qiladigan tarzda, kollektiv emotsional birlik asosida ijro etishini ta'minlash.

Xormeyster musiqali teatr aktyorini tarbiyalashda bevosita aktyor bilan ishlamasa-da, uning xor a'zolari bilan ishlashi aktyorning umumiy ijro muhitida o'z o'rmini topishiga yordam beradi. Ansambl sahnalarida aktyorlar xor bilan organik hamkorlikda ishlashadi va xormeysterning talablari ularning ijrosiga bilvosita ta'sir qiladi, kollektiv ijro madaniyatini shakllantiradi [5, 72-b].

Xulosa qilib aytganda, musiqali teatr aktyorini tarbiyalashda so'z va ariya matni ustida ishlash – bu oddiygina vokal texnikasini o'rgatish emas, balki murakkab psixofizik, badiiy-estetik va nazariy-metodologik jarayondir. Bu jarayonda aktyor matnning chuqur semantik ma'nosini anglaydi, uni musiqiy ifoda

bilan organik ravishda bog'laydi va o'z ijrosi orqali tomoshabin qalbida chuqur emotsional aks-sado beruvchi ko'p qirrali obrazni yaratadi.

Konsertmeysterning xormeyster bilan professional hamkorligi musiqali teatr aktyorining kompleks rivojlanishi uchun optimallashtirilgan sharoit yaratadi. Konsertmeyster individual vokal-texnik mahoratni sayqallashga, xormeyster esa kollektiv ijroning mukammalligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, so'z va musiqa birlashib, semantik va akustik yaxlitlikni hosil qiladi, bu esa musiqali spektaklning g'oyaviy-badiiy qiymatini va kommunikativ ta'sirini oshiradi.

Musiqali teatr aktyori uchun so'z nafaqat ma'lumot tashuvchi, balki hissiyot, ma'no va estetik ta'sirning kuchli universal vositasidir. U musiqiy asarning kommunikativ funksiyasini amalga oshiradi va uning badiiy rezonansini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stanislavskiy K. *Aktyorning o'z ustida ishlashi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011. – 468 b.
2. Usmanov R. *Rejissura*. – Toshkent: Fan, 1997. – 176 b.
3. Qobilov N., Dadamirzayev O. *Aktyorlik mahorati. Darslik*. – Toshkent: Navro'z, 2020. – 220 b.
4. Muxammedova G. *Musiqiy teatr aktyorini tarbiyalashning asoslari. 1-2 qism*. – Toshkent: TDSI, 1991. – 250 b.
5. Xolmirzayev B. *Musiqali drama yaratishning nozik jihatlari*. – Toshkent: Yangi avlod, 2005. – 128 b.